

UOT – 316.42

Kurt Faruk
Bakı Dövlət Universiteti, doktorant

MULTİKULTURALİZMİN MODELƏRİ VƏ YENİ BİR MODEL OLARAQ MURRAY BUKÇİN ANLAYIŞI

Məqalədə müasir dövrün ən aktual məsələlərindən hesab olunan multikulturalizm anlayışının modelləri araşdırılır. Həm dövlətlərin bu problemə dair siyasətləri, həm də multikulturalizm modellərinin hamısını özündə birləşdirən Murray Bukçinin İctimai ekoloji modeli ətrafında fikir mübadiləsi aparılır. Bu model 2006-cı ildə vəfat edən İctimai ekologiyanın qurucusu olan Murray Bukçinin adı ilə bağlıdır. Qeyd olunur ki, həm səbəb, həm də nəticəyə yönümlü bir model olduğu üçün daha faydalı və bu problemi hərtərəfli həll etməyə istiqamətlənən bir modeldir. Məqalədə bu modelin daha çox araşdırılması və təcili olaraq həyata keçirilməsinin zəruriliyi vurğulanır.

Qlobal istiləşmənin və iqlim dəyişikliklərinin daha güclü hiss edildiyi bu günlərdə milyonlarla insan yerini məcburi şəkildə dəyişməkdədir. Bununla yanaşı insanlar yoxsulluq, müharibələr, ictimai ədalətsizlik və etnik-dini qarşıdurmalarla da tez-tez qarşılaşmaqdadır. Hansı mərhələsində olmamızdan asılı olmayaraq Kapitalizm bu gün dünyəvi dəyərləri yox etməkdə, ictimai və psixoloji həyatımızı böyük ölçüdə yoxsullaşdırmaqda və tənəzzülə doğru sürükləməkdədir. Bu prizmadan baxdıqda kapitalizm həm fərdi, ictimai və həm də təbii həyatı çətinləşdirməkdədir [8, s.1]. Bütün bunlarla yanaşı, XXI əsrdə ekoloji və multikultural problemlər də özünü aşkar şəkildə biruzə verir. Bu məqalədə həm dövlətlərin bu məsələlərə dair siyasətləri, həm də bu modellərin hamısını özündə birləşdirən Murray Bukçinin İctimai ekoloji modeli ətrafında fikir mübadiləsi aparılmışdır. Çünki bu model həm multikulturalizmin daha əhatəli bir şəkildə analizini təqdim etməyə, həm də yalnız köçkünlərin deyil, bütün insanların bir arada yaşaya biləcəyi yeni bir cəmiyyət yaratmağa xidmət edir.

Multikulturalizm məsələsinə münasibətdə ölkələr arasında yaxınlaşmalar müşahidə olunsada, problemlərin həlli üsulları hər ölkədə özünəməxsus xarakter daşıyır. Buna görə də bu özünəməxsus modellər içərisində ilk olaraq İsveçrə modelini nəzərdən keçirək. İsveçrənin dil müxtəlifliyini bir mədəni siyasət hadisəsi kimi mənimsəməsinin əsas səbəbi bu ölkədə yaşayan etnik qrupların fərqli dillərdə danışmasıdır. Həmçinin ölkə ərazi baxımından kiçikdir – fransızca danışanlar, əsasən, ölkənin qərb hissəsində yaşamaqdadırlar. İtalyan və roman dillərində danışan etnik qruplar, əsasən, Alp dağlarının cənubunda və cənub-şərq yaylalarında məskunlaşmışlar.

İsveçrə konstitusiyasına görə alman, fransız və italyan dilləri ölkənin rəsmi dilləridir. Keçən il keçirilmiş referendumun nəticələrinə görə roman dili (İsveçrə romancası) də rəsmi dil olaraq qəbul edilmişdir. Ancaq ölkənin 1 faizdən də az əhalisinin dili olan roman dilinin rəsmi dil olaraq istifadəsi üçün qanunvericilik bazası hazırlanmalıdır.

Bir qayda olaraq, qanun mətnlərinin qüvvəyə minməsi üçün onların bütün rəsmi dillərə tərcümə edilməsi labüddür. Federal hökumətlə əlaqə zamanı hər bir vətəndaş öz dilindən istifadə etmək hüququna malikdir. Parlament protokolları ölkədəki bütün rəsmi dillərə tərcümə edilir. Federal hökumət nümayəndələri bütün yazılı müraciətlərə həmin müraciətin yazıldığı dildə cavab verməyə borcludurlar. Oxşar qanun Federal Məhkəmə üçün də keçərlidir. Yəni onlar da yazılmış müraciətləri eyni dildə verdikləri qərarla cavablandırılmalıdır. Dil azadlığı Federal Məhkəmənin zəmanəti altındakı əsas azadlıqlardan biridir. Bunun nəticəsi olaraq, İsveçrədə hər kəs şəxsi və ictimai həyatında öz seçimi olan dili istifadə edə bilməkdədir.

Dil azadlığı, Federal Məhkəmənin də qəbul etdiyi və yazılmamış bir qanun olaraq əyalət (torpaq suverenliyi) səviyyəsində qismən məhdudlaşdırılmışdır. Bu qismən məhdudlaşdırmanın məqsə-

di isə etnik dillərin ənənəvi yaşayış bölgələrində qorunub saxlanmasıdır. Dil müxtəlifliyi İsveçrə Dövlət (siyasi) Sisteminin əsas prinsiplərindəndir. Cəmiyyət və dövlət, bu qanunu qorumağı, plüralist demokratiyanı qorumaqla ekvivalent görməkdədir. Fransız və italyan dillərində danışan kantonlarda bu dillər, həm məktəbdə, həm ictimai həyatda istifadə edilməkdədir. Hər üç dilin qarışıq istifadə edildiyi kantonlarda isə Federal səviyyədə qəbul edilmiş qaydalar tətbiq edilir. Bələdiyyələr isə, ümumiyyətlə, çoxluq prinsipinə əsaslanır. Ticino və Graubünden Kantonları bir azlıq dili olan İtalyan və Roman dillərini qorumaq və inkişaf etdirmək üçün Federal Hökumətdən maddi yardım alırlar. İsveçrənin təqdim etdiyi çox mədəni cəmiyyət modelinin üzərində dayandığı üç sütun vardır: 1. Federalizm; 2. Dil müxtəlifliyi və azadlığı; 3. Etnik azlıqların, azlıq hüquqlarına deyil, əksəriyyət (yəni bərabər vətəndaşlıq) hüquqlarına tabe edilməsi üçün onların təmsil imkanlarının artırılması.

İsveçrə bunu qanunvericilik, icra, məhkəmə və yayım-tədris dili sahələrində həyata keçirmək məqsədi ilə qanuni-təşkilati infrastruktur yarada bilmişdir [7, s.165]. Yeni İsveçrə Konstitusiyası da, din və vicdan azadlığını (Maddə15) zəmanət altına almışdır. Bütün bu təminatların ortaq səbəbi isə “insanın inancının varlığının özünü meydana gətirməsi və bu xüsusiyyəti ilə də dövlət hakimiyyətinin yaxud da digər ictimai güclərin davamlı təzyiqinə qarşı vətəndaşların qorunmasına ehtiyacın olmasıdır” [12, s.2]. Əslində bu, heç də bir möcüzə deyil, ağıllı və realist bir seçimdir. Cəmiyyətin yavaşmasından asılı olaraq bu ayrı-seçkiliyə və yaxud da əksəriyyətin təzyiqinə çevrilə bilər.

Bununla yanaşı İsveç azlıqlar siyasətinin əsas prinsiplərini ilk dəfə 1975-ci ildə formalaşdırmış və bu prinsipləri 1986-cı ildə bir daha təsdiq etmişdir. Buna görə azlıqlar siyasəti üç əsas prinsipə söykənmişdir.

Birinci qanun seçmə azadlığıdır. Bu qanun mədəni və dil fərqliliklərin hansı istiqamətdə inkişaf edəcəyinə köçkünlərin özlərinin qərar verməsini ifadə etməkdədir;

İkinci prinsip bərabərlikdir. Buna görə immiqrantlar, digər İsveçlilər kimi bərabər həyat standartlarına sahib olmalıdırlar.

Üçüncü qanun isə İsveç cəmiyyəti ilə immiqrant qrupları arasındakı əməkdaşlığı nəzərdə tutur. Əməkdaşlıq-köçkünlərin öz gələcəklərini qurarkən siyasi proseslərdə iştirakını, İsveç cəmiyyəti ilə qarşılıqlı anlayış və həmrəyliyi ifadə edir [6, s.163].

İsveçdən fərqli olaraq Fransada ana dili təhsili 1980-ci illərin əvvəllərindən immiqrant qrupların öz ölkələrinin konsulluqları tərəfindən təşkil edilmişdir. Ana dili təhsili valideynlərin tələblərindən daha çox konsulluqların istəyi və Fransa Təhsil Nazirliyinin əməkdaşlığı ilə başlanmışdır. Bu təhsili verən müəllimlər məktəblər tərəfindən təyin edilməklə yanaşı, konsulluqlar tərəfindən təmin edilməkdə və əmək haqları qarşılanmaqdadır. Təməl təhsildə minimum iştirak mövzusunda qəti qaydalar yoxdur. Burada məktəblər, nazirlik və konsulluq arasındakı xüsusi razılaşmalar təyin edici rol oynayır. Orta təhsildə 5-8 şagirdin iştirakı vacib şərtlərdəndir.

2000-ci illərdə Fransada etnik azlıqlar siyasəti, bütünləşməkdən daha irəliyə gedən və daha çox uyğunlaşma (adaptasiya) olaraq xarakterizə edilən yeni bir mərhələyə qədəm qoymuşdur. Burada yeni gələn immiqrantlara “inteqrasiya müqavilələri” yolu ilə daha çox Fransız dili kursları verilərək təhsilə istiqamətləndirilərkən, məskunlaşmış immiqrant və etnik azlıqların da Fransada etibarlı olan ortaq dəyər və normalara uyğunlaşmaları əsas götürülür.

Almaniyada isə yaşayan immiqrantların cəmiyyətə uyğunlaşmasının dəstəklənməsi məqsədilə Berlində təşkil edilən beşinci Adaptasiya Konfransının, əslində Alman hökumətinin immiqrantlara qarşı tətbiq etdiyi siyasətin əsasını təşkil etdiyini qeyd edə bilərik. “İmmiqrantlardan nə qədər uyğunlaşma gözlənilməli, bu mövzuda məntiqsizlik harada, hansı nöqtədə başlayır?” kimi suallar, fərqli mədəniyyətə sahib immiqrantların cəmiyyətə uyğunlaşma probleminin həll edilməsi məqsədi ilə verilir. Qaçqınların, məktəbdə almanlara nisbətə təhsil səviyyələrinin daha pis olması, məşğulluq bazarında çətinliklə üzləşmələri və üçüncü nəsildən bir çox uşağın belə hələ də doğru-düzgün alman dilində danışa bilməməsi kimi problemlər, almanlar tərəfindən gündəmə gətirilən ən əhəmiyyətli problemlərdir. Dil öyrənmə, təhsil və idman kimi sahələrdə köçkünlərin dezavantajlarının qar-

şısının alınması, ictimai işlərdə daha çox immiqrantların işləməsi, onların diplomlarının tanınması və onlara müntəzəm olaraq dil kurslarının təqdim edilməsi, uyğunlaşma qanunlarından çıxan qərarlardır. Ancaq uyğunlaşma qanunları bəzən tənqid də edilir. Çoxlarını bu qanunların immiqrantlara hüquqlar vermək əvəzinə, onları almanlaşdırma siyasəti olduğunu düşündürür. Yaşillər Partiyasının Uyğunlaşma sözcüsü - Federal Parlamentin Millət vəkili Mehmet Qılınç, Adaptasiya Konfransını bu sözlərlə tənqid etmişdir: “Qaçqınların hüquqlarına dair çox əhəmiyyətli mövzular şüurlu olaraq müzakirə edilməmişdir. Bunların içində vətəndaşlığa qəbulun asanlaşdırılması, Avropa Birliyi vətəndaşı olmayan insanların yerli seçkilərdə iştirakının reallaşdırılması və qaçqın uşaqların zərərinə olan çox köhnəlmiş və bayağı təhsil sisteminin modernləşdirilməsi kimi mövzular təəssüf ki, müzakirə edilmir” [10, s.12; 10].

Kanadada multikulturalizm daha çox aborigenlərlə iki Avropa milləti (fransız və ingilis) arasındakı mübarizələrin nəticəsində doğulmuşdur. Dünyanın hər yerindən daha yaxşı bir həyat tapmaq məqsədilə köçkünlərin bir-birinin ardınca gələn köç dalğaları ilə Kanada sürətlə böyüməyə davam etməkdədir. Son 40 ildə Kanadanın etnik və mədəni əhalisi artaraq daha çox müxtəliflik qazanmışdır. 1971-ci ildə Kanada dünyada multikulturalizm siyasətini həyata keçirməyi qəbul edən ilk ölkə olmuşdur. Kanada zəngin etnik və irqi müxtəliflikləri qəbul edir və onları dəyərləndirir. Kanadada 200-dən çox etnik qrup birlikdə yaşayır. 40-dan çox mədəniyyət Kanadanın etnik mətbuatında təmsil olunur. Bu gün Kanadada əhali artımının 50%-ni xaricdən gələnlər təşkil edir. Kanada Multikulturalizm Aktı, Kanada cəmiyyətindəki hər mənşədən insana, ayrıca fərdlər və fərqli mənşəyə aid cəmiyyətlər arasındakı əlaqələrə tam və bərabər yanaşma təqdim edir. Multikulturalizm yolunda irəliləyən Kanada, bütün Kanadalıların potensialını qəbul etməklə, onların cəmiyyətə inteqrasiyasını və sosial, mədəni, iqtisadi və siyasi mövzularda aktiv vəzifə almalarını təşviq edir.

Kanada “immiqrant ölkəsi” anlayışına bütün mənələrdə uyğun gələn bir ölkədir. 1996-cı il siyahıya alınmasına görə ölkənin əhalisi 28.528125 nəfər olaraq təsbit edilmişdir. Əhalinin 8.806275 nəfəri özünü mənşə etibarilə “kanadalı” olaraq təqdim edir; geriye qalan 19.721850 nəfər isə mənşəyini “kanadalı” kimi qeyd etmir. Rəsmi statistikalar çox fərqli ictimai mənşəyə mənsub kütlələrin xüsusiyyətlərini ən kiçik detalına qədər incələyirlər. Dövlət müəyyən dövrlərdə ölkədəki insanların ictimai mənşələrinə bağlı statistik məlumatlar dərc etdirir. Bununla əlaqəli statistikalar araşdırıldığında, az qala dünyanın bütün ölkələrindən gələn insanların Kanadada Kanada vətəndaşı olaraq yaşadıkları aydın olur. Əlbəttə ki, müxtəlif ictimai mənşələrə malik insanların sayı bir-birindən çox fərqlidir. Məsələn; Kanada vətəndaşlarından 6.832095 nəfəri ingilis, 5.597845 nəfəri fransız, 1.207475 nəfəri italyan, 921585 nəfəri çinli, 799010 nəfəri isə aboregen olmasına baxmayaraq, cəmi 1750 nəfər Keniyalı, 1330 nəfər Uqandalı, 255 nəfər Sakit Okean Adaları mənşəli və 18130 nəfəri türklərdir. Sıralamanın bu iki uc nöqtəsi arasında da fərqli mənşəyə mənsub təxminən 150 etnik birlik mövcuddur. Kanadanın “immiqrant ölkəsi” xüsusiyyətini daha ətraflı dəyərləndirmək üçün köç, sığınacaq axtaran şəxslər və etnik mənşə statistikalarına baxmaq kifayətdir. Ölkə və xüsusilə də böyük şəhərlərin hamısı, belə demək olarsa, “dovğa qazanı” kimi qarışıqdır. Hər yerdə hər millətdən olan insanı görmək, dünya üzərində danışılan hər dili eşitmək və bu dildə yazılmış bir yazını (qəzet, tabel, elan və s.) oxumaq mümkündür. İngilis və fransızcanın nisbi üstünlüyünə, müasir həyat tərzinin geniş yayılmasına baxmayaraq, dində, dildə, paltarda, qanunvericilik formasında, hər cür fərqliliyi hər an hər yerdə görmək mümkündür [9, s.27].

Ümumilikdə, belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, kanadalıları birləşdirən əsas dəyərlər bunlardır: 1. Bərabərlik və düzgünlüyə inam; 2. Müşavirə və dialoq inancı; 3. Uzlaşma və tolerantlıq; 4. Müxtəlifliyin dəstəklənməsi; 5. Mərhəmət və alicənablıq; 6. Ətraf mühitə bağlılıq; 7. Azadlıq, sülh və zorakılığa əsaslanmayan dəyişikliklər [11, s.66-67].

ABŞ-da isə multikulturalizmin deyil, daha çox xalqların Amerika cəmiyyətində birləşdirilərək fərqli irqlərdən və etnik birliklərdən ibarət siyasi millətin formalaşmasına şərait yaradılmasının şəhidi oluruq. Burada əsas anlayış ağ Anglo-Sakson mədəniyyətidir. ABŞ modelində mədəniyyətin

qarşılıqlı prinsiplərinin 5 əsası qabardılır. Bunlar, müstəsnaqlıq (qeyri-adilik), təhlükə hissi, qarşılıqlıma hissi, stereotip düşüncələr (şablon fikirlər) və fərqli cəmiyyətlərə baxış və onlara yanaşma tərzləridir [1, s.273].

Azərbaycan modeli isə özündə fərqlilik göstərən bir model təşkil edir. Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra mədəniyyətlərin toqquşması düşüncəsinə qarşı özünün tarixdən gələn tolerantlıq modelini dünyaya tanıtmalı, dialoqun məkanı olmaqla arzusunu, XXI əsrin dialoq fəlsəfəsini ortaq səylərlə, birlikdə tanıtmalı məqsədini əsas götürmüşdür. Bunu etməyi mümkün edən faktorlar nələrdir? Azərbaycan modeli multikulturalizm üçün necə model ola bilər? Azərbaycanın mədəniyyətlərarası modelinin xüsusiyyətlərindən bəhs edərkən üç əsas məqam diqqəti çəkir: bunların birincisi Azərbaycanın fərqli etnik quruluşlu xalqlarla və fərqli irqqlərlə yaşamaq sahəsində tarixdən gələn konkret bir təcrübəyə sahib olmasıdır. Azərbaycanda heç bir zaman etnik-dini sahədə problem olmamışdır. Bunların ikincisi isə müstəqillik illərində tolerantlıq və dialoq adət-ənənələrinin və dəyərlərinin qorunub saxlanmasıdır. Və son olaraq da Azərbaycanda mədəniyyətlərarası əlaqələrdə hər bir mədəni xalqın hüquqlarının və özünü ifadə etmək fəlsəfəsinin nəzərə alınmasıdır [1, s.279].

Fərqlilik, birlik və birliyin həqiqi fəlsəfəsi, dialoq və səmimiyyət Azərbaycançılıq fəlsəfəsidir. Belə dinamik modeldə professor R.Aslanovanın sözü ilə desək, xalqların və millətlərin müxtəlifliyində hər bir element “donmuş eskponat” vəziyyətində olmur, canlı “çələng” kimi inkişaf edir və sintez təşkil edir.

Bunlardan başqa bir də Hollandiya (Niderland) modelinin araşdırılması mövzumuzun gedişatı, modellərin müqayisəsi və multikulturalizmə müxtəliflik gətirməsi baxımından əhəmiyyətli bir mövzudur. Bunu əhəmiyyətli edən Hollandiyada yaşayan etnik azlıqlardan Frislandların vəziyyətidir. Mövzumuz baxımından onlara verilən hüquqlar gözəl bir nümunədir. Hollandiya mənşə ayrı-seçkiliyi olaraq azlıqları etnik və milli azlıqlar olmaqla üzrə iki qrupa ayırır. Köçəri azlıqlar Qərbi və Qərbi olmayan olaraq ifadə edildiyi halda, milli azlıqlar Frislandlar hesab edilir.

Frislandiya “frislandların ölkəsi” deməkdir və Hollandiyanın 12 əyalətindən biridir. 650000 nəfər əhəlinin yaşadığı bu əyalətdə fərqli mədəniyyətdən olanların kimliyinin qorunmasına imkan yaradılmışdır. Əyalət, Hollandiyanın digər əyalətləri kimi özünə xas bir bayraq, gerb və milli marşla malikdir.

Frisland dilinin əsas mövqeyi nədən ibarətdir? Hollandiyada frisland dili ikinci rəsmi dil olaraq qəbul edilmişdir. Təhsildə yalnız zəruri olaraq öyrədilən bir dil deyildir, həmçinin bəzi dərslərin frisland dilində verilməsi də mümkündür. Frisland dili əyalət daxilində ictimai təşkilatların rəsmi yazışmalarında, xalq təşkilatlarında istifadə edilir. Məhkəmələrdə istifadə edilməsi ilə yanaşı, küçə, şəhər və məkan adları da bu dildə yazılır. Məhkəmənin divarında “öz dilinizi müdafiə edə bilərsiniz” deyə xəbərlər verilir. Frisland dili ilkin vaxtlarda məktəbdən əvvəl və sonra seçilə bilərdisə, bir müddət sonra bu seçim zəruri hala gətirilmişdir. İndi isə rəsmi dil kimi qəbul edilir.

Yalnız frisland dili deyil, bəzi kiçik regional və azlıq dilləri də qoruma altına alınmışdır. Bu dillər: Aşağı Saksoniya, Eşkenazi (Eşkanazi Yəhudiləri), Roma və Sinti (qaraçı) dilləri və Limburg dilidir (regional) [15].

Murrey Bukçin modelinə nəzər salsaq görərik ki, o, ictimai ekologiya qurucusu olmuş və insanların təbiət üzərindəki hökmranlıq düşüncəsinin insanın insan üzərində, hətta kişinin qadın, yaşlıların gənclər, bir etnik qrupun digəri, dövlətin cəmiyyət, bürokratiyanın fərd, bir sinfin digər sinfi və müstəmləkəçi güclərin müstəmləkə xalqlar üzərindəki hökmranlığından qaynaqlandığına inanır. M.Bukçin qeyd edirdi ki, bu hökmranlıq aradan qaldırılmadıqca insanların azadlığından və bərabərliyindən söz edilə bilməz. Onun düşüncəsinə görə, sosial-ekoloji azadlıq anlayışı yalnız fabrikdə deyil, ailə içində də, yalnız iqtisadiyyatda deyil, psixologiyada da, yalnız maddi həyat şəraitində deyil, ruhi şərtlərdə də davam etdirilməlidir. Cəmiyyətdəki ən molekulyar əlaqələri, xüsusilə qadın və kişi, böyüklər və uşaqlar, ağlar və digər etnik qruplar, biseksual və homoseksuallar - bu siyahı

uzadıla bilər - arasındakı əlaqələri dəyişməyincə, cəmiyyət ən sosialist mənada sinifsiz və istismarsız hala gəlsə də, hökmranlıq düşüncəsi varlığını davam etdirəcək. İyerarxiya var olduğu və təhkimçilik insanları bir elitalar sistem ətrafında təşkilatlandırdığı müddətcə, təbiətə hökmranlıq etmək düşüncəsi də davam edəcək və bu düşüncə planetimizi qaçılmaz bir sona aparacaq [13, s.16].

Bukçinin yalnız hökmranlığın mövcud olmadığı bir dünya üçün deyil, eyni zamanda çox mədəni bir həyat üçün də təklif etdiyi model, şəhərlərin eko-birliklərə ayrılmasıdır; “... İnsanlığın həyata baxışını dəyişməli və təbiəti qəbilə quruluşundan bu yana istismar edən xüsusi mülkiyyət mənəvləri aradan qaldırılaraq, bir insan kollektivi kimi dünyanın problemləri ilə birlikdə maraqlanmalıyıq. Şəhərlərimiz birliklərə, ya da eko-birliklərə ayrılmalı, ətrafımızdakı eko-sistemlərin həcminə uyğun incəlik və ustalıqla yenidən dizayn edilməlidir. Çünki bunu həyata keçirdiyimiz yerlər içində yaşadığımız şəhərlərdir” [13, s.12].

Ayrıca bu modeldə hər mədəniyyətin müstəqil şəkildə mövcud olmaq və öz dəyərlərini yaşatmaq hüququ vardır. Bunun siyasi toplum tərəfindən qəbul edilməsi ancaq öz-özünü idarə edən bir fərdin söyləri nəticəsində mümkündür. Bu da öz növbəsində, vətəndaşların bir-birinə qarşı hiss etdikləri məsuliyyətə, vətəndaşlıq əlaqələrinin yaratdığı yüksək düşüncə və mədəni qaydalara söykənir [3, s.11].

M.Bukçinin buradakı məqsədi şəhəri və vətəndaşı ictimai ekoloji dilində yenidən təsvir etməkdir. Bukçin bu modelin ən gözəl konfederal rəhbərliklərdə həyata keçirilə biləcəyini qeyd edir. Bunu da fiziki və korporativ olmaqla iki yerə ayırır.

M.Bukçin fiziki olaraq modelin həyata keçirilməsi çox vaxt tələb etdiyinə görə bunu ən yaxşı şəkildə təşkilati olaraq, yəni yerli bələdiyyələr vasitəsilə reallaşdırmağı düşünür. Çünki yerli özünüidarəetmə anlayışı “potensial” olaraq azad təşkilatlardır. Təbii ki, indi onların ciddi şəkildə dövlət qurumlarının nəzarəti altında olduqlarını da yaddan çıxarmamalıyıq. Ancaq yenə də bu vəziyyət bələdiyyələrin birbaşa demokratiyanın yaranması və yayılması üçün yeni bir siyasi sahədə inkişaf potensialı təşkil etdiyi həqiqətini dəyişdirə bilməz. Əgər bələdiyyələrin demokratik və siyasi potensialını reallaşdırmaq istəyiriksə, var olan böyük şəhərləri kiçik yerli özünüidarəetmə bölgələrinə ayırmalıyıq.

Beləcə nəhəng metropoliyalarda və digər şəhərlərdə yaradılacaq təşkilati yerli rəhbərliklər sayəsində idarəetmənin mərkəzi şəhər mərkəzlərindən məhəllələrə və kiçik bələdiyyələrə ötürülür. Buralarda insanlar özlərini maraqlandıran hər mövzuda - yerli, regional və ya beynəlxalq mövzularda öz siyasətlərini formalaşdırırlar. Yəni bunun həyata keçirilməsi ilə yeni bir siyasi sahə üçün də zəmin hazırlanmış olur. Məhəllələrdə yaradılacaq xalq məclislərindən ibarət olan bələdiyyələr, bu mənada potensial olaraq, birbaşa demokratiyanın siyasi sahəsini formalaşdıran təşkilati strukturlardır [8, s.6].

Bu şəkildə demokratikləşmiş bələdiyyələrin birləşərək daha geniş əhatəli konfederasiyalar meydana gətirmələri lazımdır. Komünalizmə görə, vətəndaş məclislərinin bir araya gəlməsindən meydana gələcək konfederasiya olmadan yaradılacaq bir azad bələdiyyəçilik ciddi olaraq uğur qazana bilməz. Daha da əhəmiyyətli budur ki, konfederasiya olmadan yalnız bir bələdiyyənin, ya da şəhərin yerli rəhbərliyi çox asan bir şəkildə dar fikirli, daxilə bağlı və hətta milliyyətçi düşüncələrə zəmin hazırlaya bilər. Bu nöqteyi nəzərdən komünalizm fikrinə görə bələdiyyələrin birləşərək konfederasiya meydana gətirmələri həm bələdiyyənin sərhədlərini aşan problemlərlə məşğul olarkən işləri asanlaşdıracaq; həm sosial-iqtisadi həyatın daha müxtəlif imkanlara sahib olmasının yolunu açmaqla; həm də dar fikirli, daxilə bağlanan birliklərin meydana gəlməsinin qarşısını ala biləcək bir zəmin yaratmış olacaqlar. Bunun yanında konfederal olaraq birləşmiş məclislər və bələdiyyələr cəmiyyətin xaricində və onun yaxınlığında meydana gəlmiş olan dövlətə və ya digər iqtidar mərkəzlərinə qarşı da ayrı bir güc yarada biləcəklər.

Bu məzmununda qiymətləndirildiyində azad bələdiyyəçilik layihəsi, o şəhərdə yaşayan bütün vətəndaşlar tərəfindən, cinsiyyətindən, dinindən və milliyyətindən asılı olmayaraq bərabər qəbul

edilə bilər. Beləliklə də o bölgədə, ya da yaşayış sahəsində yaşayan hər kəs yalnız orada oturduqları üçün vətəndaş məclislərində iştirak etmək hüququna malik olacaqlar.

İctimai ekologiyanın, bəlkə də ən əhəmiyyətli tərəfi və buradan aldığı gücün mənbəyi bütöv bir cəmiyyət anlayışını ehtiva etməsidir. Komünalizm, iqtidarın yerli rəhbərliklər vasitəsilə vətəndaşlara yayılmasını, qarşılıqlı yardımlaşmanı, mürəkkəbliklərin minimuma endirilməsini, birbaşa hərəkəti, birbaşa demokratiyanı, bərabərlik prinsipini və həyat vasitələrinin hər kəsin əlində və xidmətində olduğu, ətrafı və mülkiyyəti iyerarxik olmayan bir tərzdə kommunal paylaşılan bir cəmiyyətin bütövlüyünü təlqin edir [8, s.8].

İctimai ekologiyaya görə bölgə anlayışı, şəhər həyatının bütün təşkilatları üçün tətbiq olunmalıdır. Şəhərdəki nəhəng muzeylər və teatr mərkəzləri kimi mədəni strukturların yerini hər məhəllədə qurulacaq kiçik muzeylər və teatrlar almalıdır. Universitet təhsil və araşdırma mərkəzi olaraq xidmətlərinə davam etməlidir. Böyük xəstəxanalar yerinə kiçik klinikalar və səhiyyə ocaqları inkişaf etdirilərək səhiyyə ictimailəşdirilməlidir. Bu təşkilatların idarələri xüsusi mülkiyyətdən azad olmalı, olduqları yerin bələdiyyəsinə verilməlidir. Beləliklə, ictimai siyasi həyatın dirçəldilməsi üçün lazım olan təşkilati tədbirlər sayəsində psixoloji və sosial həyatın qarşılıqlı işləməsinin və inkişaf etdirilməsinin yolu açılacaqdır.

İctimai ekologiya, bir tərəfdən bir məskunlaşmanın coğrafi olaraq insani ölçüdə olmasını, siyasi qərarların bu məskunlaşmanın xalq məclisində birbaşa demokratiya yolu ilə verilməsinin vacibliyini müdafiə edərkən, digər tərəfdən də əgər bir məskunlaşma özünü qonşusu olan məskunlaşmaların, bölgələrin, böyük coğrafi sahələrin və vaxt ötdükcə bütün insanlığın ayrılmaz bir parçası olaraq görmədən, dünyasını yalnız bu dar məkanda sıxışdırdığı zaman təcrid olunmuş, özünə qapalı və dar düşüncəli bir cəmiyyət meydana gətirmə təhlükəsini də həssaslıqla vurğulamaqdadır [2, s.22]. Konfederasiyanın sistemin inkişafının ən yüksək nöqtəsinə çatıb ictimai bir təşkilatlanma halına gələ bilməsi üçün iqtisadiyyatın konfederativ hala gətirilməsi, yəni yerlərdəki fermaların, fabriklərin və digər lazımlı obyektlərin yerli rəhbərliklərin əlinə verilməsi lazımdır.

İctimai ekologiya təliminə görə, iqtisadiyyat lokallaşdırılmalı, “mülkiyyət” (fabriklər, sexlər, torpaqlar, fermalar və s.) yerli rəhbərliklərin əlində olmalı və iqtisadiyyatın xalq məclisindəki bütün vətəndaşlar tərəfindən idarə edilməsi təmin edilməlidir. Vətəndaşlar birliyin iqtisadi qaynaqlarının kollektiv “sahibləri” olacaqlar. Torpaq və investisiyalar artan bir şəkildə birliyin, xalq məclislərindəki vətəndaşların və bu məclislərin konfederasiyadakı nümayəndələrinin nəzarəti altına veriləcək. İşlərin necə planlaşdırılmasının, hansı texnologiyaların istifadə edilməsinin və ya hansı malların paylaşdırılmasının vacibliyi isə ancaq praktikada öz həllini tapacaqdır. Amma rəşional və ekoloji standartlar tərəfindən yönləndirilən ehtiyacları qarşılacaq malların keyfiyyətli və kapitalizmə alternativ meydana gətirə biləcək səviyyədə olması da böyük əhəmiyyət kəsb edir [14, s.6; 11].

Açar sözlər: multikulturalizm, mədəniyyət, dil, vətəndaş, sivilizasiya, M.Bukçin

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Aslanova R. Qloballaşma və mədəni müxtəliflik. Bakı: 2016
2. Ata S. Toplumsal Ekolojinin Politikası // Toplumsal Ekoloji Dergisi, 2002, №1, s.21-27
3. Bookchin M. Kentsiz Kentleşme: Vatandaşlığın Yükselişi ve Çöküşü. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014, 400 s.
4. Bookchin M. Toplumsal Ekoloji ve Komünalizm. İstanbul: Sümer Yayıncılık, 2014, 128 s.
5. Bookchin M. Toplumu Yeniden Kurmak. İstanbul: Sümer Yayıncılık, 2013, 228 s.
6. Canatan K. Avrupa Ülkelerinin Azınlık Politikalarında Türkçe Anadil Eğitiminin Konumu “İsveç, Fransa ve Hollanda Örnekleri”. İstanbul: Sümer Yayıncılık, 2007, s.159-172
7. Ergil D. Çok kültürlülük ve Çok dillilik // Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. 1995, Cilt: 50, №3, s.159-165

8. İdem Ş. Toplumsal Ekoloji ve Komünalizm. <http://www.ekoloji.org/index.php?option=content&task=view&id=96> (05.05.2013)
9. Köstekçi A.K. Çok Kültürlülük Üzerine Mantıksal İrdelemeler.
10. Kymlicka Will. Çev. Yard. Öztürk F. Çok kültürlülük Başarı, Başarısızlık ve Gelecek. 2012, Cilt: 70, №2, s.297-332
11. Özensel E. Çok kültürlülük Uygulaması Olarak Kanada Çok kültürlülüğü // Akademik İncelemeler Dergisi, 2012
12. Pekin H. İsviçre Hukukunda Din ve Vicdan Özgürlüğü // Türkiye barolar birliği dergisi, 2002, s.449-458
13. Tavukçu S. Murray Bookchin'in "Toplumsal Ekoloji" Felsefesi ve KCK'nın İdeolojik Kodları. <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/murray-bookchinin-toplumsal-ekoloji-felsefesi-ve-kcknin-ideolojik-kodlari/995> (17.11.2011)
14. Ünal F. Toplumsal Ekoloji // Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, №26, Nisan, 2010, s.114-123
15. <https://www.youtube.com/watch?v=fOmIE-kwRtI>.

Курт Фарук

МОДЕЛИ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА И НОВАЯ МОДЕЛЬ МУРРАЙ БУКЧИНА

Резюме

В статье рассматриваются модели мультикультурализма, как одного из актуальных проблем современности. Ведется обмен идеями вокруг общественно-экологической модели Муррай Букчина объединяющий в себе все модели мультикультурализма. Этот модель связан с именем Муррай Букчина, который умер в 2006г. Отмечается что этот модель ориентированная на причину и результат, направлена на решение этой проблемы. Обосновывается необходимость исследования и срочного претворения в жизнь этой модели.

Ключевые слова: мультикультурализм, культура, язык, гражданин, цивилизация, Муррай Букчин

Kurt Faruk

THE MODELS OF MULTICULTURALISM AND A NEW MODEL OF MURRAY BOOKCHIN

Summary

The article examines the models of multiculturalism, as one of the actual problems of modern era. The article exchanges ideas on social ecology model of Murray Bookchin combining all models of multiculturalism. This model is related to the name of Murray Bookchin, the founder of social ecology, who died in 2006. It is noted that, the model is focused on the cause and results, and aimed at solving this problem. The article emphasizes the importance of the investigation and implementation of these models.

Keywords: multiculturalism, culture, language, citizen, civilization, Murray Bookchin